

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ ЛАНДШАФТУ ДАХІВ ТА ПАНОРАМИ ІСТОРИЧНОГО МІСТА

© Бевз М.В., 2011

Розглянуто питання охорони панорами, силуету, архітектури “п’ятого фасаду” (ландшафту дахів) історичного міста. Що є предметом охорони і якими методами досягти позитивних результатів? Почасті відповідь на ці питання зафіксовано у вітчизняних містобудівних та пам’яткоохоронних нормативах. Але реально в останні роки багато історичних міст втратили свій історичний образ внаслідок зведення висотних новобудов у центральній частині. Необхідно змінити і вдосконалити форми охорони містобудівних комплексів і розробити методику їх реставрації (регенерації), без зміни їх висотних параметрів.

Ключові слова: силует дахів, історичне місто, архітектурно-містобудівне регулювання.

The questions about the preserve of panorama, silhouette, architecture of “five facade” (landscape of roofs) of historical city are observing in the article. What is the point of preserve and what methods to attain for positive results? Partly an answer for these questions is fixed in domestic town-planning and restoration norms. But in reality in the last years a lot of historical cities lost the historical appearance as a result of build of height new buildings in central part. It is necessary to change and perfect the forms of preserving of town-planning complexes and develop the method of their restoration (regenerations), not allowing to change them height parameters.

Key words: silhouette of roofs, historical city, town-planning and restoration norms.

Актуальність дослідження і постановка проблеми

Принципи збереження складеної віками панорами, силуету, архітектури „п’ятого фасаду” історичної заповідної частини міста уведені у вітчизняні номативні документи. Однак дотримання пам’яткоохоронних обмежень щодо висоти будівель та традиційної архітектури дахів – це найбільша проблема вітчизняних історичних міст та їх заповідних територій. Розглянемо цю проблему у ширшому аспекті, ніж тільки як зміни форми та висоти даху (що часто спостерігаємо в центрах міст навіть на пам’ятках архітектури: надбудова поверхів, зміна матеріалу покрівлі, встановлення нових дахових вікон, зміна ухилу дахів і влаштування під ними приміщень тощо). Тема збереження історично складеного образу міста, його панорами – це одне із принципових питань пам’яткоохоронної діяльності на містобудівному рівні. Воно неодноразово піднімалося на наукових конференціях, у працях провідних спеціалістів з теорії та історії архітектури, пам’яткоохоронців. Необхідність збереження історичної панорами міста задекларовано у містобудівних та пам’яткоохоронних нормативах. Зокрема, вирішенню цього питання повинно сприяти встановлення комплексних охоронних зон у історичних дільницях міст, в яких дуже строго регулюються питання зміни складеного образу, а також обмеження висотності у зонах регулювання забудови. Загалом можна ствердити, що в Україні питання збереження історично сформованого образу міста опрацьовано з нормативно-правового боку на доволі високому рівні. Проте це не означає, що тут немає простору для вдосконалення і що на практиці ми маємо позитивні результати. Якраз навпаки. Чинні сьогодні правила спрямовані здебільшого на обмеження висоти нової забудови в охоронних зонах та зонах регулювання забудови. Рекомендується також дотримуватися традиційного способу забудови територій у межах заповідних територій. Поза увагою нормативних документів поки що

залишаються інші важливі питання – збереження традиційної форми покрівель, їх деталей і оздоблення, історичного покрівельного матеріалу та ін. Якщо будівля є пам'яткою, то ці питання мали би вирішуватися автоматично у комплексі із заходами з реставрації та збереження всього об'єкта. Але це не завжди відбувається на практиці. Дахи є тією частиною будівлі, яка найчастіше вимагає догляду та втручання, і в нинішніх умовах вони нерідко є в аварійному стані, а це зумовлює те, що ремонтні роботи тут проводяться поспіхом, без будь-якої реставраційної документації та без участі відповідних спеціалістів. Найчастіше вони зводяться до провізоричних ремонтів, що виконуються будь-як малокваліфікованими бригадами жеків. Виконуються такі роботи на пам'ятках без проектної документації на підставі актів. Результати їх руйнівні – мало того, що при таких роботах щезають мистецькі елементи оздоблення дахів (вул. Стрийська, 2, просп. Т. Шевченка, 25 та багато ін.), якість робіт є низькою і вони не зупиняють руйнівних процесів, а приводять до виникнення нових (як це сталося на вул. Князя Романа, 1, площа Ринок, 15, 23 [1] та ін.).

За чинної нині системи охорони пам'яток питання збереження історичних форм та матеріалів дахів, відтворення традиційних ухилів та завершень, коминів, парапетів, щипців повинні регулюватися також у “Місцевих правилах охорони і використання історичного ареалу” населеного пункту. Проте опрацювання та введення у дію таких правил ще не розпочиналося та не запроваджено у переважній більшості історичних міст. Водночас практика показує, що сьогодні спостерігаємо хвилю перебудов, надбудов та пристосувань горищ та дахових приміщень у містах. При роботах з пристосування горищних приміщень доволі часто застосовуються нові віконні конструкції, які дисонують з історичним образом будівлі. Під час цих робіт дуже часто втрачається історичний образ будинків, характер автентичного їх дахового завершення. В результаті таких робіт часто губимо не тільки форму завершення окремих будинків, але й традиційний характер забудови кварталів, дільниць та містобудівних комплексів.

Мета дослідження

На основі аналізу ситуації із збереженням історичного образу та панорами центральних історичних дільниць міст розробити рекомендації з вдосконалення методики їх охорони та регенерації.

Виклад основного матеріалу

Можна констатувати, що проблема збереження історично складеного образу п'ятого фасаду може розглядатися на двох взаємопов'язаних умовних рівнях: на урбаністичному (рівень охорони неповторного архітектурно-просторового образу історичної частини міста) та на рівні збереження або реставрації історичного завершення конкретного об'єкта (будівлі чи споруди). В останньому випадку дуже часто маємо справу з потребою відтворення втрачених автентичних форм дахів. Наприклад, у Львові (як і в інших містах Галичини) ще наприкінці XIX та на початку XX ст. було проведено масові перебудови дахів у зв'язку із запровадженням спеціальних протипожежних правил. У результаті цього у середмісті Львова, дуже багатому на ренесансну архітектуру? неможливо знайти автентичну ренесансну форму даху? до того ж виконану у тогочасному матеріалі. Для заповідної частини міста, яка, крім того, є ще й пам'яткою Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, це становить серйозну реставраційну проблему. Для її вирішення можна рекомендувати опрацювати спеціальну програму під назвою “Реставрація п'ятого фасаду” Львова. Подібну картину маємо також в інших заповідних західноукраїнських містах: Жовкві, Бережанах, Бучачі, Луцьку.

Якщо звернутися до урбаністичного аспекта охорони “пятого фасаду” міста, то проблема ця має кілька важливих питань методологічного характеру.

Перші з них – чи доконечно потрібно охороняти панораму, силует історичного міста? Якщо потрібно, – то якою мірою він має бути недоторканим? Як його оберігати і законсервувати при реальних потребах дахових ремонтів та бажанні власників надбудовувати і адаптувати дахові приміщення? Як практично реалізувати задекларовану потребу охорони, якими методиками? Перше з цих питань має ствердну відповідь, зафіксовану у містобудівних та пам'яткоохоронних нормативах. Але вичерпну відповідь на другу частину запитань дати нелегко. Практика показує, що сформована забудова у заповідних зонах наших історичних міст зазнала дуже багато попередніх трансформацій, перебудов власне в аспекті архітектури та матеріалу дахів. Це можна проілюструвати

прикладом Львова, унікальну панораму історичного центру якого було спотворено висотними новобудовами у 1960–1990-ті роки: будівля статуправління на нинішньому проспекті В. Чорновола, телевізійна вежа та будівля телецентру на Високому Замку, готель “Дністер” поряд з ансамблем собору Св. Юра, новий корпус поштамту між вул. Коперника та Дорошенка та ін.

Наскільки “п’ятий фасад” історичного міста можна вважати унікальним та неповторним? Які критерії визначення цієї унікальності? Чи можна вважати, що “п’ятий фасад” Львова унікальний так само, як всевітньо відома та уважно збережена панорама містечка Сан Джімініяно, або як панорама території довкола собору Св. Петра у Римі в Італії, чи образ середмістя Флоренції із домінантою Санта марія дель Фіоре? Якщо відповісти “так”, то які саме заходи для збереження цієї унікальності слід зробити? Чи вистачить тут лише поступових реставраційних кроків на всіх об’єктах, чи, може, потрібно опрацювати це питання у формі програми спеціально для всієї історичної частини міста? У будь-якому випадку обставини підказують, що варто це робити негайно, допоки перебудови та зміни не спотворили цілковито образ міста.

Аналізуючи зображення Львова на гравюрі А. Гогенберга з 1614 р., яке, за твердженнями спеціалістів, виконано з дзвіниці чи з даху давньої церкви Св. Юра, бачиш, наскільки багатим та специфічним був тогочасний “п’ятий фасад” – пластика і ландшафт дахів середмістя та передмість. Можна ствердити, що саме ця пластика, особлива композиція висотних домінант та рядової забудови надавали своєрідності Львову. Дивлячись сьогодні з ратушної вежі Львова на забудову середмістя, бачимо велику палітру форм дахів всіх стилів та періодів, але також бачимо, як багато реставраційної праці тут потрібно вкласти. На жаль, ми не маємо жодної автентичної покрівлі у середмісті. Немає жодного автентичного покриття з XVII чи XVIII ст. На жаль, також бачимо тут і нові сучасні дисонанси, починаючи від недоречної модернізації дахів самої будівлі ратуші та завершуючи невдалими реконструкціями на будинках площі Ринок, 15 та 26, застосування невластивих матеріалів на багатьох інших будівлях.

Незаперечним є те, що “п’ятий фасад” був і є особливим для кожного історичного міста. Це один з провідних елементів його урбаністичної композиції. На жаль, багато історичних міст втратили важливі ідентифікаційні історичні елементи свого “п’ятого фасаду”: розібрано оборонні вежі та башти, подекуди зникли й ратуші, змінено характер дахів будинків, а ще в багатьох випадках серед забудови історичних середмість виростили нові багатоповерхові коробчасті споруди, які спотворили або зруйнували цей фасад. На жаль, така форма “руйнування” не оминула такі унікальні галицькі історичні міста, як Галич, Бучач, Золочів, Збараж, Івано-Франківськ та багато інших.

Слід зазначити ще одну особливість “п’ятого фасаду”, притаманну галицьким історичним містам. “П’ятий фасад”, як правило, досьогодні зберігає певну закодовану архітектурно-урбаністичну символіку історичного міста. Вона криється в ранньосередньовічній традиції певного спеціального компонування архітектурно-просторового укладу середмістя та навколишніх передмість. Спрощено її можна подати у такій композиційній схемі забудови та основних архітектурних домінант:

- середмістя виділяється серед міської забудови завдяки тому, що оточене поясом укріплень з вежами, баштами та брамами (приклади Жовкви, Самбора, Львова);
- у просторовій системі середмістя та передмість домінує будівля ратуші з годинниковою вежею у центрі на ринковій площі (Бучач, Івано-Франківськ);
- поряд з ратушею систему висотних домінант творили дзвіниці та будівлі парафіяльних міських храмів, розкидані у різних частинах середмістя, часто різної конфесійної та етнічної приналежності (Львів, Кам’янець-Подільський, Бережани);
- доволі часто можна було спотерігати певне домінування головного міського храму-собору (чи так званої “фари”), розміщеного поряд з ринковою площею, порівняно з рештою храмів (Дрогобич, Жовква, Куликів);
- серед спокійного поля дахів міської житлової забудови можна було спостерігати особливі для різних регіонів прийоми вирішення дахів будинків та їх завершень; у регулярному порядку розміщені вздовж вулиць та на кількох інших площах у середмісті, вони творили специфічний образ міського середовища, який мав один характер у Пістині, Яблуневі, Коломиї (на Покутті) та зовсім інший в подільських чи волинських містах; доволі часто ці

- завершення дахів з аттиками, фронтонами, щипцями, скульптурною та іншою оздобою мали певне смислове значення та відрізняли власників будинків;
- протягом кількох століть формувався особливий ландшафт дахів передміських дільниць (часто нерегулярних за плануванням) із домінантами великих монастирських комплексів, які традиційно тут розміщувалися.

Якщо дивитись на місто з висоти останнього ярусу ратушної вежі, то починаєш розуміти, що дахова пластика міста має свої історичні закономірності. Їх природа не лише естетична, але й функціональна. Ратуша, розміщена в серці міста, обов'язково мала свою вежу, яка виконувала цілу низку специфічних функцій, починаючи від того, що на ній містився прапор та герб міста, встановлювали годинник, звідти сурмили мелодію міського гейналу, подавали сигнали та знаки для мешканців, сповіщали укази та ін. З вежі ратуші вівся контроль за оборонними спорудами, передмістями та за міськими ланами, розміщеними відразу за стінами міста. З неї мав бути візуальний зв'язок із всіма оборонними баштами та вежами, які кільцем оточували середмістя і особливо з вежами міських брам, які дещо вивищувались серед інших оборонних споруд. Населення середньовічного міста було поділене на релігійні громади. Цей поділ міг бути не лише за місцем проживання, але й за віросповіданням і національністю. Кожна парафія прагнула збудувати свій храм, дзвіницю, які вивищувались над її кварталами і були своєрідними центрами громадського життя.

Отже, даховий ландшафт середньовічного міста був певною мірою візуально запрограмованим і осмисленим простором. Він був побудований як відображення певних функціональних засад міського життя та його ритуалів. Силует “п'ятого фасаду” міста був умовним кодом, відображав архітектурно-функціональний сценарій середмістя, акцентував для відвідувача міста його головні простори і об'єкти. Крім того, в ньому було відображено місцеві будівельні традиції й матеріали.

Така історична символіка, образ міста ще дотепер подекуди можуть відчитуватися у панорамі його дахів та завершень. Цей образ проступає через “засмічену” висотними новобудовами панораму сьогоденного центру міста, хоча часто доводиться читати його у дуже трансформованому вигляді. Символіка “п'ятого фасаду” міста проявляється переважно при сприйнятті міських панорам, але відчутна вона також з позиції руху пішохода у місті. Для пішохода вона може проявлятися лише у ледь помітних деталях просторової композиції вулиць та історичних висотних домінант. Але коли оглядати ландшафт дахів міста з висоти вежі ратуші, то ця символіка відразу стає дуже наочною, видимою і зрозумілою. Тоді ми можемо відчутти справжнє візуальне значення ратуші для міста і зрозуміти, як багато важить збереження ратуші для міста, як це є у Львові, Дрогобичі, Івано-Франківську, Самборі, Бучачі (лише би їхні вежі були доступні для туристів).

Неповторний образ кожного історичного міста значною мірою формується архітектурою дахів та завершень будівель. У панорамі міста, крім моря звичайних дахів будинків, як правило, є також вежі та вищі будівлі з специфічними шоломоподібними, аттиковими, щипцевими чи іншими завершеннями, особливі силуети храмових будівель, декоративні шпилі та сигнатурки, великі бані церков та шатрові завершення дзвіниць. А місцева історична типологія форм дахів та їх оздоблення може налічувати близько сотні або й більше позицій (подібної типології, на жаль, ще не було виконано для жодного історичного міста Галичини). Можна також зауважити, що кожне місто, як правило, має різночасові дільниці в своєму історичному ядрі і вони також мають свої відмінні традиційні силуети і форми завершень будівель. Дільницю із забудовою XVII ст. легко відрізнити в панорамі міста від дільниць з XIX ст., якщо вони не спотворені новобудовами.

Для міст, котрі мають статус історичних, згідно з вітчизняними та міжнародними пам'яткоохоронними приписами “п'ятий фасад” також повинен бути предметом охорони та реставраційної діяльності. У Вашингтонській Хартії “Про охорону історичних міст” 1987 року зазначено, що в роботах з реставрації та розвитку історичних міст необхідно враховувати їх складену просторову організацію. У світі існують історичні міста, в яких діють заборони на внесення будь-яких змін у висотність та характер архітектури дахів. Прикладами таких міст є Венеція, центр Риму, Сан Джімініяно, центральні частини міст Швабіш Галль, Флоренції, Грацу та багатьох інших. Відомі приклади окремих німецьких та французьких міст, в яких введено правило, що забороняє змінювати традиційний кут ухилу дахів. Причому це правило стосується також новобудов, які будуються на пустих ділянках в історичній частині міста.

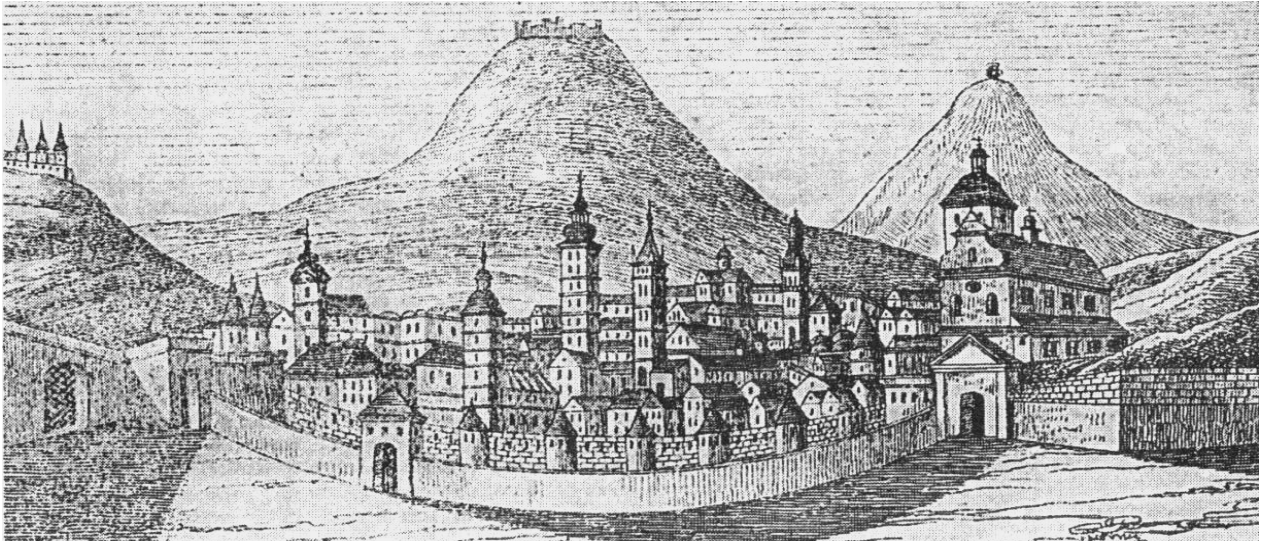

Рис. 1. Вид львівського середмістя у XVII ст. з південного заходу (за фрескою Й. Орнануса у Ярославі, 1846 р. [15]). Гіперболізоване зображення влучно передає особливості силуету львівського середмістя: високі пагорби, між якими розміщене середмістя, оточене подвійним оборонним муром з баштами; у силуеті домінують вежа ратуші та дзвіниці храмів

Рис. 2. Вид Львова з заходу на гравюрі Ф. Гогенберга з 1618 р. (О. Чернером [15]). Зображено унікальний силует середмістя та двох передмість. У силуеті домінують брили будівель храмів з дзвіницями, будівля ратуші з вежею, оборонні стіни з вежами та баштами. Дахи житлової забудови щипцеві, двох кольорів (червоного і синього), що може означати наявність двох матеріалів – керамічної дахівки та гонту

Рис. 3. Ландшафт дахів середмістя Бучача наприкінці XIX ст. [12]. Домінанта – будівля ратуші на щільно забудованій ринковій площі, позаду – купол церкви Св. Покрови. Матеріал дахів на будівлях: гонт, керамічна дахівка та покрівельне залізо, мідні листи

Рис. 4. Спадисті дахи, накриті керамічною дахівкою, в місті Кlostернбуурзі (Австрія)

багатьох інших місцях) або у разі самовільних чи дозволених перебудов історичних будинків (маємо численні приклади таких перебудов, при яких втрачаються вишукані історичні форми дахів та цінні елементи їх декорування: шипці, люкарни, аттики, фронтони (в районі вул. Черешневої, Лісної, Тарнавського та ін.). Агресивні новобудови з'являються в історичному центрі міста Львова й в останні роки – це вже зведена будівля на проспекті Свободи, 45 поряд з оперним театром) та будівництво на площі Міцкевича, 10 та плани будівництва на вул. Валовій, 15.

Актуальною для Львова є проблема повернення автентичних матеріалів у покрівлі заповідної частини міста. За останні 50 років численні ремонти привели до повної втрати цього важливого елемента панорами міста. Серед дахів львівського середмістя майже немає покрівель з керамічної черепиці, хоча археологічні дані вказують, що це був основний покрівельний матеріал у пізньому середньовіччі та у XVIII–XIX ст.

У багатьох історичних європейських містах опрацьовано місцеві норми та правила, котрі покликані насамперед зберегти урбаністичну систему “п’ятого фасаду” міста, а також суворо регламентують характер змін його дахів та покрівель. Наприклад, у Граці існує так званий “Закон Грацу про утримання старої частини міста” від 1980 р., у параграфі третьому якого вказано, що до будівельних характеристик, які повинні утримуватись у первісному вигляді, належать також – “... висота будинку та поверхів, форма, нахил, матеріал покриття даху”. У шостому параграфі цього закону вказано, що “при відбудові чи перебудові зруйнованих будинків вони повинні мати такий зовнішній вигляд, який відповідає первісному. Це ж стосується добудов і прибудов, порталів та фасадних вікон”. Відповідно до цього закону у 1986 р. опрацьовано спеціальне положення про штрафи за порушення ландшафту дахів в історичній частині міста.

Дуже цікавим є досвід міста Швабіш Галль у Німеччині. Тут не було прийнято спеціального закону, який би регламентував збереження історичної забудови та образу міста. Проте діяльність міської влади, яка здебільшого спиралася на громадську думку, привела до реалізації великого комплексу робіт із збереження та відновлення традиційного образу цього міста, розкинутого на стрімких схилах гори. Сьогодні місто вражає своїми високими дахами з черепиці, які у комплексі творять своєрідний міський ландшафт. Всі новозбудовані об’єкти (їх на середмісті небагато) “заховані” під традиційну двосхилу покрівлю. Частина будинків тут відтворено у первісному вигляді від фундаментів, для того, щоб забезпечити історичний візуальний клімат у сприйнятті панорами амфітеатрально розміщеної середміської забудови. Згідно із планом регенерації, у місті сьогодні залишилось лише провести роботи із “гуманізації” середовища, в т.ч. дахів на комплексі будівель військового призначення, зведених наприкінці XIX ст. поряд із передмістям.

Із вітчизняних прикладів заслуговують на увагу проектні опрацювання для міста Жовкви. Це унікальне пізньоренесансне місто відзначається специфічною композицією та особливою архітектурою будівель. Для історичної частини міста опрацьовано концепцію регенерації, яка має на меті повернути місту його унікальні урбаністичні риси (зокрема систему доміант та характерну архітектуру дахів). Будівлям по периметру ринкової площі та на головних вулицях мають повернути первісне аттикове завершення фасадів у тих випадках, коли його вдалося встановити з науковою аргументацією (рис. 5).

Рис. 5. Приклад нереставраційного ремонту даху будівлі-пам'ятки на вул. Гнатюка у м. Львові. Застосовано невластивий для історичної будівлі матеріал, при заміні покрівлі спрощено відтворено низку деталей і профілювань, частину старого металевого декору втрачено. Приклад некомплексного підходу до проведення робіт на пам'ятці архітектури. Реставраційний ремонт покрівлі мав би супроводжуватися реставрацією карнизів та декоративних парпетів

Рис. 6. Реставровані будинки з поверненням первісних форм даху на центральній площі міста Швабіш Галль, Німеччина [14]

Рис. 7. Графічна реконструкція забудови середмістя Жовкви станом на кін. XVII ст. (виконана авторським колективом: М. Бевз, О. Оконченко, І. Оконченко [13])

Рис. 8. Добре збережена автентична дерев'яна дахова конструкція колишнього костелу Св. Казимира у Львові (а); Приклад "ремонту" даху на будівлі-пам'ятці на проспекті Т. Шевченка у Львові (б)

Рис. 9. Приклад нереставраційного ремонту даху будівлі-пам'ятки на розі вул. І. Франка та Стрийської у Львові. Застосовано не властивий для історичної будівлі матеріал, під час заміни покрівлі спрощено відтворено низку деталей і профілювань, частину старого металевого декору втрачено

Урбаністичну композицію міста можна побачити, зрозуміти, відчитати, лише дивлячись на місто згори, адже її не можна сприйняти як цілісну, рухаючись вулицями. Саме тому різницю в планувальних засадах різних районів міста легко сприймаємо, дивлячись на місто з оглядового майданчика. Саме тому “п’ятий фасад” – це той елемент міста, через який легко та доступно можна зрозуміти унікальність його урбаністичної композиції. Наприклад, унікальну урбаністичну композицію з кінця XVI ст. міста Жовкви, її регулярну схему як “ідеального міста” можна легко зрозуміти, дивлячись з дзвіниці костелу Св. Лаврентія, але її зовсім не відразу відчуваєш, рухаючись вулицями. Специфічна містобудівна планувальна система старих дільниць міста Бучача прекрасно розкривається з висоти будинку ратуші, унікальна архітектура якої ніби спеціально запрограмована на провідну роль у композиції “п’ятого фасаду” міської забудови.

На прикладі Белза, Сокаля, Яворова можна продемонструвати той факт, що багато західно-українських міст втратили за останній час свою автентичну архітектуру дахів і змінили кардинально свій історичний образ. Сьогодні ми не знайдемо серед галицьких міст таких, які би мали збережені у незміненому виді комплекси забудови середмість з XVII, XVIII чи навіть XIX століття. Найбільших втрат зазнали малі містечка, які протягом останніх ста років поступово перетворилися на села: Угнів, Пістинь, Васючин, Золотий Потік та ін. Найвиразніше ці втрати можна побачити на прикладі забудови ринкових площ.

Отже, проблему збереження архітектури “п’ятого фасаду” історичних міст необхідно розглядати не лише в аспекті дотримання обмежень висоти забудови, але також як одне з головних питань регенерації та реставрації їх заповідних територій. І ця проблема повинна зводитись не лише до реставрації чи відтворення втрачених форм дахів, їх матеріалу, але й мати на увазі урбаністичний аспект – не зруйнувати, а відтворювати традиційну просторову систему історичного міського комплексу.

Торкаючись проблеми збереження чи реставрації дахів у будівлях-пам’ятках, також слід констатувати важливість методичних питань, які потребують наукового розв’язання. Перш за все тут стикаємося з проблемою відсутності спеціальних наукових досліджень з цієї теми. Не знаємо, як розвивалася архітектура даху у кам’яницях чи інших будівлях від середньовіччя до нового часу в західноукраїнських містах. Не маємо також опублікованих даних, чи у Львові збережений хоч би один автентичний середньовічний готичний, ренесансний чи бароковий дах. На окремих храмових будівлях можна ще знайти стару автентичну конструкцію даху, але покрівельний матеріал часто є вже з новішого часу. Дослідники з історії архітектури Львова знають, що часом старий дах середньовічної кам’яниці потрібно шукати у слідах на стінах другого поверху із замурованими гніздами і деталями. Але, на жаль, публікація таких досліджень щодо будинка з центру Львова – надзвичайна рідкість. Чомусь дослідники ігнорують цей бік оцінювання будівлі, хоча такі матеріали є дуже корисними для висвітлення історії міста, для наукових графічних реконструкцій його забудови в різні періоди та ін. Наприклад, так і не знаємо, які результати досліджень будинку № 26 на Ринку, котрий мав добре збережені готичні елементи декору та планувальну схему приміщень. Подібно і з будинком на проспекті Свободи, 45, який складався із старішої двоповерхової кам’яниці, надбудованої згодом на початку XX ст. чи з унікальною пам’яткою житлової архітектури австрійського періоду – будинком на площі Міцкевича, 10. Хотілося би знати про деталі історичних дахів також з досліджень інших пам’яток міста.

Одним з цікавих прикладів дослідження історичного даху будівлі є роботи, проведені спеціалістами кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів у 1992–1993 рр. з обстеження конструкцій завершення на церкві монастиря св. Онуфрія у Львові. Матеріали цих досліджень допомогли з нових позицій подивитися на історію будівництва та перебудов храму.

Під час реставрації та пристосування дахових приміщень у будівлях-пам’ятках виникає також питання про спосіб влаштування вікон. Найчастіше приймається сучасне вирішення з влаштуванням zenітних вікон, розміщених у площині даху. Проте така форма вікон є виразно сучасною і дисонує як з історичним образом будівлі загалом, так і виглядом покрівлі. Кращим варіантом було б влаштування вікон у формі дахових люкарн. Прикладом такого невдалого вирішення є вікна, влаштовані у реконструйованій покрівлі львівської ратуші.

Висновки

Сьогодні стрихові приміщення, дахи розглядаються найчастіше лише як функціональний резерв для центру міста (тому й ажіотаж довкола юридичних питань власності дахових приміщень), але ще дотепер у Львові не розглядають їх як важливий елемент будівель-пам'яток та історичних будівель, які разом формують самостійну пам'яткову субстанцію – історичний силует (т.зв. “п’ятий фасад”) історичного містобудівного комплексу центру міста.

Цей об’єкт потребує окремого уважного комплексного вивчення та охорони, а також розроблення окремих програм з охорони і реставрації. Адже сьогодні дахові ремонти у центрі міста фінансуються як окремих вид робіт – незалежно, чи будівля є пам'яткою чи просто історичним будинком. Ці ремонти не пов'язані із плановими проектами реставрації пам'яток, яких виконують дуже мало. Але на практиці спостерігаємо також багато робіт з пристосування, перебудови і ремонту дахів приватними інвесторами, власниками стрихових приміщень і будинків. Отже, ці роботи слід контролювати у межах спеціальної програми і не допускати втрати цінних елементів завершень будівель та спотворення образу історичного міста, яке є об’єктом Світової спадщини ЮНЕСКО. Подібною до Львова є картина, напевно, й в інших історичних містах, тому хотілося би залучити до цієї праці дослідників та реставраторів.

Проблема збереження архітектури “п’ятого фасаду” історичних міст повинна розглядатись не лише як обмеження висоти забудови, але також як одне з головних питань регенерації та реставрації їх заповідних територій загалом, як питання збереження образу історичного міста.

Ця проблема повинна зводитись не лише до реставрації чи відтворення втрачених форм дахів, їх матеріалу на окремих пам'ятках, але й врахувати урбаністичний аспект: не зруйнувати, а відтворювати традиційну композиційно-просторову систему історичного міського комплексу, його втрачені доміанти, традиційні ухили, матеріали і колористику покрівель на всіх будівлях, повертаючи йому історичний образ ландшафту дахів.

1. *Історичне місто як об’єкт збереження і регенерації // Проблеми теорії і історії архітектури України: Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 2007. – Вип. 7. – С. 105–119.* 2. *Савальська О. Стара казка про новий дах // Суботня пошта. – Львів, 2009. – 3 вересня. № 96 (834). – С. 1.* 3. *Рекомендація щодо охорони краси та характеру ландшафтів і місць (прийнята генеральною конференцією на її дванадцятій сесії, Париж, 11 грудня 1962 р.) // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К.: АртЕк, 2006. – Вип. 2. – С. 18–25.* 4. *Прибега Л.В. Коментар до Рекомендації UNESCO про збереження краси і характеру пейзажів та місцевостей // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К.: АртЕк, 2006. – Вип. 2. – С. 66–67.* 5. *Прибега Л.В. Сучасна архітектура в історичному середовищі міста. Концептуальний аспект // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К.: АртЕк, 2006. – Вип. 2. – С. 173–180.* 6. *Рекомендація із збереження і сучасної ролі історичних ансамблів (1976 р., Найробі) // Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів. – К.: АртЕк, 2002. – С. 42–53.* 7. *Вечерський В. Актуальні проблеми нормативного й організаційного забезпечення збереження архітектурної та містобудівної спадщини України // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. – К., 2004. – Вип. 1. – С. 47–64.* 8. *Прибега Л.В. Охорона та реставрація об’єктів архітектурно-містобудівної спадщини України. – К.: Мистецтво, 2009. – 303 с.* 9. *Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: Зб. документів. – К.: Інститут культурології АМУ, 2009. – 416 с.* 10. *Міжнародна хартія з охорони історичних міст (Вашигтонська) // Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань. Збірник документів. – К.: Інститут культурології АМУ, 2009. – С. 341–343.* 11. *Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи // Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань: Збірник документів. – К.: Інститут культурології АМУ, 2009. – С. 275–283.* 12. *Історико-архітектурний заповідник в місті Бучачі Тернопільської області. Обґрунтування статусу та визначення меж території. Т. 1: Пояснювальна записка. Бевз М., Бевз В., Діба Ю., Мартинюк А. та ін. // Архів кафедри реставрації і реконструкції архітектурних комплексів НУЛП. – НДЛ. 6960. – 2002. – 170 с.* 13. *Бевз М., Оконченко О., Оконченко І. Реконструкція м. Жовкви станом на XVII–XVIII ст. План та картосхема. – Львів: Центр Європи, 2003. – С. 1–2.* 14. *Schwaebish Hall // Електронний ресурс [http://www: Schwaebishhall.de](http://www.Schwaebishhall.de).* 15. *Czerner O. Lwow na dawnej rycinie I planie. – Wrocław: Ossolineum, 1989. – S. 1–2.*